

KANANLENTO VAPAUTEEN

Lajinormeja vastustavat broilerit ja häkkikanat Seita Parkkolan ja Niina Revon romaanissa *Lupaus* ja Matti Nikkolan runossa "Avaan häkit"

Helinä Ääri

ABSTRACT

This article discusses freeing chickens and chickens trying to free themselves from an animal industrial complex. I examine two Finnish literary texts of chickens getting out of industrial henhouses: a young adult novel *Lupaus* (The Promise, 2007) by Seita Parkkola and Niina Repo, and Matti Nikkola's poem "Avaan häkit" ("I Open the Cages") from his collection *Lehmän uni* (A Cow's Dream, 1991). In *Lupaus* the chickens who are getting free are broiler chickens and in "Avaan häkit" they are battery hens. I analyse both texts focusing on the chicken characters. I ask how *Lupaus* and "Avaan häkit" represent the characters becoming free in relation to the liberator characters. When chickens are freed in these two texts, who actually becomes free? How do the texts depict chickens' resistance in poultry industry? The most important theoretical background for the article is queer studies done within critical animal studies. In critical animal studies queer has often been applied to questioning species norms and opposing speciesism. In addition to queer studies I use some methods of ecocriticism, animal ethics and ecofeminism.

ABSTRAKTI

Artikkelissa tarkastelen kahta kaunokirjallista kuvausta teolliseen eläintuotantoon pakotettujen kanojen vapauttamisesta ja vapautumisesta. Kohdeteksteinäni ovat Seita Parkkolan ja Niina Revon nuortenromaanin *Lupaus* (2007), jossa vapautuu broilerikanoja, ja Matti Nikkolan kokoelmassa *Lehmän uni* (1991) ilmestynyt runo "Avaan häkit", jossa vapautuu häkkikanalassa eläneitä munijakanoja. Analysoin kumpaakin tekstiä keskittyen vapautuviin kanahahmoihin. Kysyn, miten *Lupaus* ja "Avaan häkit" kuvaavat vapautuvien hahmojen toimijuutta suhteessa vapauttajahahmojen toimijuuteen. Kun teksteissä vapautetaan kanoja, ketkä oikeastaan vapautuvat? Millaisena tekstit näyttävät kanojen tuotanto-oloissa harjoittaman vastarinnan? Tärkeimpänä teoreettisena taustanani on kriittisen eläintutkimuksen piirissä tehty queer-tutkimus, jossa queeria sovelletaan lajinormien kyseenalaistamiseen ja spesistisen ideologian vastustamiseen. Lisäksi hyödynnän ekokriittistä, eläineettistä ja ekofeminististä tutkimusta.

Johdanto

»Hei, tuolla on yksi kuollut!» parkaisi Barbi samassa. Kaikki kääntyivät katsomaan. Kesti hetken, ennen kuin Aavan silmät erottivat elävien hybridien joukosta kuolleen.

Isäntä levitti kätensä. »Ei hätää! Ottakaa aivan rauhallisesti! Se on normaalia. Kuolleita lintuja löytyy päivittäin. Virustauteja. Sydänkohtauksia.» (*Lupaus* = L 95)

Seita Parkkolan ja Niina Revon nuortenromaanissa *Lupaus* (2007) broileritilan isäntä esittelee kasvattamoaan tilallaan vieraileville lukiolaisille. Hän kertoo broilerien¹ elinolosuhteista ja runsaasta sairastelusta mutta rauhoittelee opiskelijoita samalla toteamalla, että kaikki on aivan normaalia.

1900-luvulla ihmisten harjoittama kotieläinten pito alkoi teollistua eri puolilla maailmaa. Teollistumisen myötä monet eläintenpidon käytännöt ja niiden myötä tuotantoeläinten elinolosuhteet ja tuotannon ympäristövaikutukset ovat muuttuneet rajusti. Teollinen eläintuotanto on johtanut ihmisten vankeudessa pitämien eläinten määrän moninkertaistumiseen, heidän elämänsä lyhenemiseen ja heihin kohdistetun väkivallan lisääntymiseen. (Aaltola 2004, 13–14; Aaltola 2013, 21–23; Nilbert 2014, x–xi.) Etenkin sen jälkeen, kun spesismin² käsite kehiteltiin ja eläinetiikka

1 Nimitys broileri tulee englannin sanasta *broil*: pariloida, paahtaa, grillata, paistaa. Tietyt kanat nimetään broilereiksi sen käyttötarkoituksen mukaan, jonka ihmiset ovat heille määrittäneet. Broileri kanan nimityksenä kuvaa vain kanan välinearvoa ihmisille ja on siten sortava nimitys. Kun tässä artikkelissa käytän sanaa broileri, tarkoitan siksi aina niin sanottua broileria, eli kanaa, joka on pakotettu broileriksi.

2 Spesismin eli lajiin perustuvan sorron käsitteen kehitti filosofi Richard Ryder, ja sana tuli tunnetuksi filosofi Peter Singerin kirjoituksista (Tieteen termipankki 2017; ks. myös Singer 1991, 7 ja 265).

tutkimusalueena syntyi 1970-luvulla (Aaltola 2013, 20), ihmisten tuotantoeläimiin kohdistamia toimenpiteitä on tutkimuksissa enenevästi käsitteellistetty nimenomaan järjestelmällisenä syrjintänä, sortona ja väkivaltana (ks. esim. Singer 1991; Regan 2013, 99–100; Adams 2015a; Donovan 2013, 204–205; Derrida 2008, 25–28).

Kaikki teollistumisen kotieläintuotantoon synnyttämät suuret muutokset näkyvät erityisen selvästi kanantuotannossa. Kana on maailman runsaslukuisin maalla elävä tuotantoeläin. Se on pieni, halpa ylläpidettävä, ja se pysyy hengissä monenlaisissa olosuhteissa. Teollistumisen myötä kanojen lukumäärä on moninkertaistunut, mikä johtuu suurelta osin kahdesta 1900-luvulla kehitetystä kokonaan uudentyyppisestä kanantuotannon muodosta: lihantuotannosta broilerikasvattamoissa ja munientuotannosta häkkikanaloissa. Valtaosa maailman kanoista on nykyään broilereita (Davis 2009, v). Esimerkiksi Suomessa tapetaan vuosittain noin 73 miljoonaa 4–5 viikon ikäistä tuotantopolven broileria (Suomibroileri.fi a ja b). Munantuotannossa kanoja arvioidaan olevan Suomessa kerrallaan noin 3,5 miljoonaa, joista suurin osa häkeissä (Eläintieto.fi).

Sekä häkkikanaloissa että broilerikasvattamoissa kanat elävät ahtaasti ja heillä on runsaasti erilaisia jalostuksen ja tuotanto-olosuhteiden aiheuttamia sairauksia. Elinympäristö on usein meluisa, luonnonvaloton ja hengitysilma huonolaatuista. Kanojen matkat tapettaviksi ovat monesti pitkiä ja kuoleminen erilaisissa teurastusjärjestelmissä hidasta. (Davis 2009, passim.) Eläinteollisuuden keskeinen toimintatapa häkkikanaloiden ja broilerikasvattamojen oikeuttamisessa on ollut määrittää niissä harjoitettavia tuotantokäytäntöjä normaaleiksi. Normaali broileri eli lihantuotantokana on ”jalostuksesta” ja kasvatusolosuhteista johtuvan lihassmassan nopean ja runsaan kasvun seurauksena kivulloinen ja kömpelö. Normaalin häkissä elävän munijakanan jalkapohjia painaa verkko ja liikkuminen on

ahtaudessa vaikeaa.³ Näiden kanojen ainoita mahdollisuuksia päästä pois teollisesta eläintuotannosta on tulla vapautetuiksi tai paeta.

Kanojen vapautuminen ja vapauttaminen teollisesta eläintuotannosta rikkovat aina sortavia normeja, ja sellaisina ne ovat queereja tekoja. Kommunikaatiotutkija Carmen Dell'Aversano määrittelee, että queer ei koskaan ole kesyä, ennakoitavaa tai arvossa pidettyä. Se on aina vastoin sitä, mikä on normaalia, luonnollista ja ilmiselvää. (Dell'Aversano 2010, 110; ks. myös Purvis 2012, 189; Richardson 2006, 19–20.) Queer on esimerkiksi broileri, joka siirtyy pois broilerin normaalilta, turvepehkun ja marinadin määrittämältä alueelta.

Vapauttamistarinoita voi kuitenkin kertoa eri tavoin. Eläinoikeusliikkeiden⁴ sisältä on kritisoitu tarinoita, joissa huomio keskittyy vapauttajaihmissen toimijuuteen, ja vapautettavat jäävät toiminnan passiivisiksi kohteiksi. Esimerkiksi ei-inhimillisten eläinten vapauttamisen tutkimus painottuu usein ihmisten vapauttajaroolin tutkimiseen (Colling, Parson ja Arrigoni 2014, 65). Sosiologi Michael Loadenthalin (2012, 91) mukaan puhe ihmisten sortamien eläinten vapauttamisesta uhkaa usein muodostua hyväntekeväisyyspuheeksi, joissa vahva (ihminen) pelastaa heikon (eläimen). Raja vapauttajan ja vapautettavan välillä on siten myös raja uhrin ja toimijan ja ihmisen ja eläimen välillä. Tämä raja on linjassa normatiivisen spesistisen ideologian kanssa, ja muun muassa Loadenthal kannustaa kumoamaan

3 Tuotantoeläimiin kohdistetun järjestelmällisen väkivallan normalisoimisesta ja luonnollistamisesta ks. Aaltola 2015, 290–292; Adams 2007, 22.

4 Käytän eläinoikeuksia Leena Vilkan (2009, 25) tavoin avoimena käsitteenä, jota ei ole syytä jättää jonkin tietyn oikeusajattelusuuntauksen omaisuudeksi. Tarkoitin eläinoikeusliikkeillä ja -aktiivisilla kaikkia tai joitakin eläinten hyväksikäytön muotoja kyseenalaistavaa ja vastustavaa toimintaa, myös tutkimusta. Käytän siis eläinoikeuksien käsitettä kuvaamaan ihmisten tekoja ei-inhimillisten eläinten hyväksikäytön vastustamiseksi, en kuvaamaan ihmisten sitoutumista oikeuksia painottavaan ajatteluun (ks. Aaltola 2004, 202 ja Teittinen 2014, 169).

rajan queer-teorian avulla. Käytännössä se tarkoittaa solidaarisuuden painottamista vapauttamisen sijaan sekä ei-inhimillisiä eläimiä vapauttavien ihmisten toiminnasta kertomisen rinnalla myös kertomista eläinten itsensä pyrkimyksistä kapinoida ja paeta. (Loadenthal 2012; ks. myös Colling, Parson ja Arrigoni 2014, 65; Dell'Aversano 2010; Grubbs ja Loadenthal 2014, Grubbs 2012.)

Dell'Aversanon mukaan queer-teoriaa voidaan soveltaa ”luonnolliseen” lajijakoon yhtä hyvin kuin sukupuolen ja seksuaalisuuden kysymyksiin, sillä teorian varsinainen aihe on identiteetti ja sen performatiivinen eikä olemuksellinen luonne (Dell'Aversano 2010, 75–76). Koska identiteetipolitiikan haastaminen on queerissa keskeistä (Kekki 2003, 52; Hekanaho 2010, 144–150), queer liittyy luontevasti eläinoikeusaktiivismin kanssa, joka niin ikään on identiteetipolitiikan ulkopuolella. Dell'Aversano (2010, 80) kirjoittaa, että queer on tuskin koskaan joutunut vastakkain hegemonisemman luonnollistamistapauksen kanssa kuin on ihmisten ja muiden eläinten välille vedetty raja.

Tässä artikkelissa syvennyn kahteen kaunokirjalliseen tekstiin, jossa vapautetaan kanoja teollisesta eläintuotannosta. Seita Parkkolan ja Niina Revon *Lupaus* on ensimmäinen kirja heidän nuortenromaanitrilogiastaan *Rajat Express*. *Lupauksessa* lukiolaisryhmä vieraillee mediakurssillaan broilerikasvattamossa. Ryhmään kuuluu romaanin päähenkilö, velkaantunut mutta yrittäjähenkkinen Vertti. Rahapulaansa helpottaakseen hän on ryhtynyt myymään elämyksiä rikkaan tuttavansa herra Luoman liikekumppaneille. Hänellä on jo takana ensimmäinen keikkansa, jolla hän lavasti jengitappelun teksasilaisien liikemiesten viihteeksi. Nyt Verttin pitäisi keksiä mieleenpainuva elämys ryhmälle herra Luoman japanilaisasiakkaita. Kulkiessaan broilerihallissa sen apokalyptisesta tunnelmasta vaikuttuneena Vertti äkkiä oivaltaa: tänne hän toisi japanilaiset – eikä vain pällistelemaan kanoja, vaan myös vapauttamaan heitä. Vertti alkaa kehitellä suunnitelmaa kanalaan teh-

tävästä iskusta⁵, jonka tavoitteena on japanilaisasiakkaiden viihdyttäminen ja rahan saaminen. Broilereiden vapauttaminen on väline tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Työtoverikseen Vertti löytää Maijun, jolla on kokemusta suorasta eläinoikeustoiminnasta.

Suhteessa broilerin runsauteen broileri ei ole kovin yleinen suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Ennen 2000-lukua se oli todellinen harvinaisuus, ja edelleen tavallisin tapa kohdata broileri kaunokirjallisuudessa on lukea ihmisistä, jotka ostavat broilerin ruumiinosia, syövät erilaisia niistä valmistettuja ruokia ja jättävät jäljelle luita.⁶ Nykykirjallisuudessa broilereita mainitaan melko usein myös teksteissä, joissa syömisen sijaan huomio kiinnittyy ruoan tuotantoon teollisessa eläintuotannossa. Tällä tavoin broilereita esiintyy esimerkiksi Antti Nylénin ja Anu Silfverbergin tehotuotantokriittisissä esseissä ja eräissä romaaneissa, kuten Anu Ojalan *Pommissa* (2014) ja Johanna Sinisalón kirjassa *Enkelten verta* (2011). Myös Parkkolan ja Revon *Lupaus* kiinnittää lukijansa huomion eläintuotantoon järjestelmänä. Teos poikkeaa kuitenkin broilerikerronnan valtavirrasta kolmella tavalla. Ensinnäkin sen broilerihahmot ovat paitsi eläviä, myös jossain määrin yksilöllisiksi olennoiksi kuvattuja. Heitä voi lukea henki-

5 *Lupauksessa* käytetään toistuvasti isku-sanaa, joten käytän sitä itsekin Vertin aloitteesta tehtävästä retkestä.

6 2000-luvulla ilmestyneitä kaunokirjallisia tekstejä, joissa käsitellään broilerin syömistä, ovat muun muassa Inga Röningin romaani *Unisammakko* (2016), Vilja-Tuulia Huotarisen romaani *valoa valoa valo* (2011), Anja Snellmanin romaani *Safari Club* (2001), Laura Gustafssonin romaani *Anomalia* (2013), Tommi Musturin sarjakuvromaani *Toivon kirja* (2015), Mikko Rimmisen romaani *Nenäpäivä* (2010), Laura Paloheimon romaani *Puppidae* (2016), Kari Hotakaisen novellikokoelma *Näytän hyvältä ilman paitaa* (2000), Raisa Lardot'n novellikokoelma *Eläimellisiä tarinoita* (2006) ja Petri Tammisen *Suomen historia* (2017). 1990-luvun kirjallisuudessa broilerin syömistä käsitellään useita kertoja muun muassa Kari Hotakaisen romaanissa *Klassikko* (1997) ja Anita Aureen romaanissa *Sinä yönä tähdet* (1993). Yksittäisiä mainintoja broilerin syömisestä on myös vanhemmassa kirjallisuudessa, esimerkiksi Veikko Huovisen romaanissa *Lampaansyöjät* (1970).

löhahmoina.⁷ *Lupauksen* broilerikerronnan toinen erityispiirre on, että teoksessa broilerit kohtaavat ihmisiä ollessaan vielä elossa. Kolmanneksi *Lupauksen* broilerihahmoista muutama vieläpä pääsee elävänä pois tuotantoketjusta. Näistä syistä *Lupauksella* on hyvät mahdollisuudet auttaa lukijaansa ajattelemaan broilereita ruokamassan sijaan elävinä, yksilöllisinä kanoina.

Lupauksen lisäksi tarkastelen Matti Nikkolan runoa ”Avaan häkit” hänen esikoisrunokokoelmastaan *Lehmän uni* (1991). Runon kanat ovat häkkikanalassa munijoina eläviä leghorneja, joiden häkit runon puhuja avaa. Häkit avattuaan puhuja avaa myös kanojen siivet, jotta nämä pääsevät lentoon. Runon julkaisuajankohtana Suomessa käytiin häkkikanaloiden oikeutuksesta jo jonkin verran keskustelua, joka muutaman seuraavan vuoden aikana laajeni nopeasti. Peter Singerin teoksen *Animal Liberation* täydennetty suomennos julkaistiin vuonna 1991, ja se sisälsi yksityiskohdasta tietoa myös suomalaisten häkkikanaloiden käytännöistä (Singer 1991, 108–117). Pentti Linkola kirjoitti vuonna 1993 *Suomen Kuvalehdessä* muun muassa Singeriin viitaten häkkikanaloita vastaan (Linkola 2004, 131–137), ja samana vuonna ilmestyi Miriam Soledad Ramirezin ja Kaarina Valoaallon häkkikasvatusta vastustava kananhoito-opas *Gallina Libre! Vapaa kana*.

Kaunokirjallisuudessa häkkikanalakuvaukset lisääntyivät vuosikymmenen loppua kohti ja 2000-luvulla. Varsin keskeisessä osassa häkkikanat ovat esimerkiksi Tapani Baggen romaanissa *Suden hetki* (1999) ja Mika Wickströmin romaanissa *Vastakarvaan* (2002). Kuten Nikkolan runossa, myös Baggen *Suden hetkessä* häkkikanoja vapautetaan. Aktivistisolu vapauttaa

7 Eläviä, jossain määrin yksilöityjä broilereita kuvataan myös Kati Luoman sarjakuvassa ?Kertomus broilerista nimeltä Tauno?, joka on julkaistu Animalian kustantamassa *Halpaa makkaraa* -albumissa (2007), sekä Topi Paalasan nimettömässä runossa (2007), joka on julkaistu nyttemmin poistetussa *Saimaan runokiertue* -blogissa.

kaksi kanaa, joista toinen pääsee liittalaan hyvään kanalaan, mutta toinen päätyy poliisien käsiin. *Suden hetkessä* kanan vapautuminen on kuitenkin pienemmässä osassa kuin *Lupauksessa* ja ”Avaan häkit” -runossa.⁸

Sekä Seita Parkkolan ja Niina Revon *Lupaus*-romaanissa että Matti Nikkolan ”Avaan häkit” -runossa tuotantokanojen vapauttamista kuvataan tavoilla, jotka sallivat lukijalle kanojen toimijuuteen ja heidän harjoittamaansa vastarintaan keskittymisen. Toisaalta etenkin *Lupauksessa* tätä ei ole tehty helpoksi – pääpaino on vapauttajaihmissen toimijuudessa, ja kanahenkilöhahmot jäävät lukijalle etäisiksi. Tässä artikkelissa pyrin queerin käsitteen avulla etsimään lukutapaa, joka mahdollistaisi tekstien kanojen tarkastelun yhtä syvällisesti kuin tekstien ihmistenkin. Esimerkiksi *Lupauksesta* yritän lukea kanoja henkilöahmoina inhimillisten henkilöahmojen rinnalla. Kysyn, miten *Lupaus* ja ”Avaan häkit” kuvaavat vapautuvien hahmojen toimijuutta suhteessa vapauttajahahmojen toimijuuteen. Kun kanoja vapautetaan näissä teksteissä, ketkä lopulta vapautuvat ja mistä? Ovatko *Lupaus* ja ”Avaan häkit” ehkä tekstejä, jotka queeriuttavat rajan vapauttajien ja vapautettavien välillä (ks. Loadenthal 2012, 99)? Millaisena kanojen vastarinta teksteissä näyttäytyy?

Niin kutsuttu materiaallinen käänne, joka on näkynyt muun muassa nykyisten posthumanismien, materiaalisen ekokritiikin ja eläintutkimuksen eri alueiden kehittämisessä, määrittää tapaani käyttää toimijan ja toimijuuden käsitteitä. Toimijuutta ei näillä tutkimusalueilla rajata inhimilliseksi, tietoiseksi tai elolliseksi. (Raipola 2015, 28–31.) Kanojen ajattelevien toimijoina auttaa ajattelevaan vastarintana heidän yrityksiään räpistellä pois tilanteista, joissa heihin kohdistuu väkivaltaa, kuten teurastuslinjoilta. Se auttaa ymmärtämään, että vaikka kanojen halujen ja pyrkimysten tulkitseminen voi joskus olla ihmisille vaikeaa, on kuitenkin helppo nimetä

8 Aktivismista Baggen *Suden hetkessä* ks. Säntti 2011.

useita asioita, joista kanat selvästi pyrkivät eroon ja joita he siis ainakaan eivät halua. (Ks. myös Donovan 2013, 205; Donovan 2007, 360–365; Colling, Parson ja Arrigoni 2014, 67; Vance 1995, 183–185.) Kysymys siitä, mitä tuotantoeläimet eivät halua, on keskeinen teollisen eläintuotannon oikeutuksesta keskusteltaessa. Keskustelun lamauttaa usein huoli siitä, voimmeko ihmisinä todella tietää, mitä toisen lajin edustaja haluaa. Lajirajat sivuuttava toimijuuden käsite helpottaa tämän huolen hälventämisessä.

Teollisessa eläintuotannossa tuotantoeläimet elävät piilotettuina heitä kuluttavilta ihmisiltä. Ihmiset kohtaavat useammin tekstejä ja kuvia tuotantoeläimistä kuin heitä elävinä. Näitä tekstejä ja kuvia käytetään sekä eläintuotannon puolustamisessa että sen vastustamisessa usein eläinten ja heidän kokemustensa edustuksina, mikä näkyy niin eläintilojen salakuvaus uutisoinneissa kuin mainosten kertomuksissa onnellisista kanoista. Tällaisina oikeiden tekstinulkoisten kanojen edustuksina, representaatioina, tarkastelen myös *Lupauksen* ja ”Avaan häkit” -runon kanakuvauksia. Tulkitsen *Lupauksen* broilereita ja ”Avaan häkit” -runon häkkikanoja suhteessa todellisiin broilereihin ja häkkikanoihin.

Koska tuotantoeläimet ovat järjestelmällisesti piilotettuja, heidän asemansa kerrotuiksi tulevina olentoina on erityinen. Tuotantoeläimiä kuvaavia tekstejä tulkittaessa ei voi sivuuttaa niitä konkreettisia broilerihallien, navettojen ja teurastamojen seiniä, jotka erottavat heidät meistä. Näiden seinien vuoksi kaunokirjallisuuden tuotantoeläimiä on hyödyllistä lähestyä representaation käsitteen avulla, ja painottaa representaatiossa poliittisen edustamisen merkitystä. Tuotantoeläinten tilanne sorrosta kärsivinä olentoina vaatii heistä tehtyjen kirjallisten representaatioiden tarkastelua heidän edustajinaan.⁹

9 Representaatiosta poliittisena edustamisena ks. Lummaa 2010, 156; Lummaa 2013, 98–104; Rossi 2010, 263–268.

Kananlento Toscanaan

Avaan häkit ja
ystävieni siivet.
Kiipeän häkkiin
ja nokin varpaitani
sillä muuta ei ole,
mutta leghornit laskeutuvat
vielä, nopeasti, he sanovat,
on myötätuuli Toscanaan.
(*Lehmän uni* = LU 20)

Matti Nikkolan runo ”Avaan häkit” alkaa vahvalla kuvalla häkkien avaamisesta. Häkki on yleensä ainakin osittain kaltereista tai verkosta koostuva koppimainen väline, jolla rajoitetaan jonkun olennon liikkumatilaa. Se toimii vakiintuneena vankeuden ja pakotetun erillisyyden symbolina. Kananmunantuotantoa koskevassa eettisessä keskustelussa huomio on usein kiinnittynyt juuri häkkikanaloiden pieniin verkkohäkkeihin. Häkeistä on muodostunut metonymia kaikelle munantuotantokanojen kärsimykselle; kuva, joka esittää munijakanojen tylsän ja kärsimyksentäyteisen elämän kokonaisuutta. Siksi häkkien avaaminen toimii vapaaksi päästämisen ja vankeuden jälkeen koittavan vapauden symbolina.

Ennen kaikkea häkkien avaaminen on runossa kuitenkin konkreettinen teko tiettyjen leghornien hyväksi. Sitä seuraa outo, hellä ja intiimikin tilanne: puhuja avaa kanaystäviensä siivet. Yleensä siivekkäät olennot levittävät siipensä itse. Häkkien ahtaudessa siipiä on kuitenkin ollut mahdotonta kunnolla levittää. On mahdollista, etteivät runon leghornit ole koskaan avanneet omiaan. Nyt runon puhuja avaa heidän siipensä heidän puolestaan.

Runon häkkikanat ovat leghorn-rotua, jota suurin osa Suomen ja koko maailman kanoista oli useiden vuosikymmenten ajan. Jo 1920-luvulla rotu oli Suomessa ”ensimmäisten [kanarotujen] riveissä” ja Matti Järvi (1929, 144–148) esitteli sitä *Kanojen hoito* -teoksessaan muita rotuja laajemmin. Vuonna 1946 Otto Kallela kirjoitti *Kananhoidon oppaassaan*, että noin 90 prosenttia kanoista Suomessa on valkeita leghorneja. Tuolloin leghorn oli Kallelan (1946, 28) mukaan paras munijarotu. Vuonna 1955 leghorneja oli Suomen kanoista Ensio Toivasen (1955, 17) mukaan jo 95 prosenttia. Vuonna 1963 heitä oli edelleen yli 90 prosenttia (Toivanen 1963, 531). 1960-luvulta alkanut leghornien suhteellisen osuuden pienenemistä selittää pitkälti 1950- ja 1960-luvun taitteessa alkanut broilerintuotanto, joka on alkuvuosistaan tähän päivään asti jatkuvasti kasvanut (ks. Toivio 2009).

Runon lopussa vapaaksi päässeet kanat ovat aikeissa lähteä Toscanaan. ”Laskeutuvat” ja ”myötätuuli” viittaavat siihen, että matka tehdään lentäen. Kanan lento tapaa olla suhteellisen lyhyt, ja siihen liitetään joskus ajatus matkasta, joka jää lyhyeksi yrityksestä tai itseluottamuksesta huolimatta. Kaukomatkan mittaisen kananlennon voi runossa tulkita viittaavan siihen, miten mahdotonta häkkikanojen reaalityönsuhteudessa on vapautua. Runossa kanan lento voi kantaa kaukaiseen Toscanaan asti. Ainakin häkkikanojen vapauden kuvittelu on mahdollista. Vapauden kuvittelu voi auttaa tekoihin, jotka auttavat todellisia kanoja häkkivankeudesta pois (ks. Scholtmeijer 1995, 234–235).

Kanojen lentoketteryydessä on eroja. Leghorn kuuluu rakenteeltaan kevyisiin kanarotuihin, ja leghorn-kanat painavat aikuisena nykyään noin kaksi kiloa (Leppänen-Porttila 1999, 64). Ihmiset ovat jalostaneet leghornia tavoitteenaan ennen kaikkea runsas muninta, kestävyys ja pieniruokaisuus. Näiden piirteiden lisäksi leghornin tyypillisiksi ominaisuuksiksi on vuosikymmenten ajan mainittu hyvin kehittyneet siivet ja hyvä lentokyky. (Järvi 1929, 145; Leppänen-Porttila 1999, 65.) Vaikka ”Avaan häkit” -runon

leghornien rinta- ja siipilihakset ovatkin häkkielämän surkastuttamat, he kuitenkin kuuluvat niihin kanoihin, jotka voivat oppia lentämään melko pitkälle ja korkealle.

Runon kanojen määränpää Toscana on leghorn-rodun historian kannalta merkittävä. Leghorn on jalostettu Italiassa sikäläisistä maatiaiskanoista ja nimetty Livornon kaupungin mukaan (Leppänen-Porttila 1999, 63; Andersson, Eklund ja Sukki 1984, 20; Järvi 1929, 144). Livorno on Keski-Italiassa Toscanan alueella sijaitseva satamakaupunki. Kun Nikkolan runon häkkikanat siis lentävät Toscaan, he lentävät seudulle, josta heidän ro- tunsu on lähtöisin. He lentävät sinne, missä heidän kaltaisensa kanat ovat eläneet jo kauan ennen häkkikanaloiden keksimistä. Siksi myös leghornien matkan nimetty määränpää kannustaa tulkitsemaan runon teollistuneen kananmunantuotannon vastustukseksi ja jopa toiveeksi perinteisemmästä kananhoidosta.

Kun häkkikanalat alkoivat Suomessa 1960-luvulla yleistyä, leghornit olivat yhä munantuottajien suosiossa. Vilkkaiksi luonnehdittuja kanoja (Järvi 1929, 145; Leppänen-Porttila 1999, 63) alettiin pitää hieman itse- ään suuremmissa häkeissä. (Eklund 1971, 62–63; Andersson, Eklund ja Sukki 1984, 43.) Vasta 1980- ja 1990-luvuilla ”puhdasrotuisten” kanojen suosio tehotuotannossa väheni ja hybridien eli risteytysten määrä lisään- tyi. Teollisuuteen tarkoitettujen hybridien kasvatuksessa kestävyyttä ja pitkäikäisyyttä on pidetty turhina ominaisuuksina, joten he vanhenevat usein nopeasti. Monien ”munijahybridien” risteyttämisessä on käytetty leghorn-kanoja. (Andersson, Eklund ja Sukki 1984, 21.) Nikkolan runon ”leghornit” voivat kirjoitusajankohdan perusteella olla yhtä hyvin ”puh- dasrotuisia” leghorneja kuin leghorn-hybridejäkin.

Vuosikymmenien kuluessa häkkikanaloissa on tehty muutoksia: kanojen hoitaminen on yhä automatisoidumpaa ja käyttöön on otettu niin sanottuja virikehäkkejä. Häkkikanalan perusidea mahdollisimman vähän syöivistä

ja mahdollisimman paljon munivista kanoista pienissä häkeissä on silti säilynyt. Siksi Nikkolan runon antama kuva häkkikanalasta kuvaa yhtä hyvin 1960- kuin 2010-luvun todellisuutta.

Mitä leghornit haluavat

”Avaan häkit” -runo koostuu kahdeksasta säkeestä, ja se jakautuu temaatti- sesti ja säerakenteellisesti kahteen osaan. Ensimmäisen osan muodostavat runon viisi ensimmäistä säettä, joissa puhutaan kanojen vankeudesta ja heidän auttamisestaan pakoon. Säkeissä painottuu puhujan toimijuus: puhuja avaa häkit ja siivet, kiipeää häkkiin ja nokkii varpaitaan:

Avaan häkit ja
ystävieni siivet.
Kiipeän häkkiin
ja nokin varpaitani
sillä muuta ei ole,
(LU 20)

Säkeet ilmaisevat kanojen vapauden riistoa. Kaksi ensimmäistä säettä kuvaavat, miten kanat pidetään häkeissä, jotka ovat niin pieniä, ettei niissä mahdu levittämään siipiään. Siksi puhuja häkit avattuaan avaa myös kano- jen siivet. Seuraavat säkeet sanoittavat munitushäkkielämän lohdutonta sisällyksettömyyttä: puhuja nokkii häkissä varpaitaan, koska mitään muuta nokittavaa ei ole. Säkeet ovat lyhyitä ja suunnilleen yhtä pitkiä, ja sanajär- jestys on puheenomainen. Näin runon rytmikin tukee kuvaa vankeudesta, johon kanat on alistettu.

Runon jälkimmäinen osa, kolme viimeistä säettä, taas kuvaa vankeudesta pois päässeiden kanojen ensimmäisiä hetkiä vapaudessa. Nyt painotus on kanojen toimijuudessa: kanat laskeutuvat ja puhuttelevat runon puhujaa:

mutta leghornit laskeutuvat
vielä, nopeasti, he sanovat,
on myötätuuli Toscanaan.
(LU 20)

Jälkimmäisen osan säkeet ovat pidempiä kuin ensimmäisen osan säkeet, mikä vahvistaa kuvaa siitä, että nyt tilaa on enemmän kuin häkeissä. Kanat pysyvät ja toimivat yhdessä, yhtenä ”leghornit”-joukkona, samoin kuin säkeetkin pysyvät suunnilleen yhtä pitkinä.

Kanojen vapautumista ja vapautta kuvaava osa alkaa pehmeiden alku-sointujen säkeellä: ”leghornit laskeutuvat”. Toscanan-lennolle lähtemisen kiireen tuntua tekee ”nopeasti”-sanana lisäksi säkeenylitys ”mutta leghornit laskeutuvat / vielä”. Viimeisen säkeen ”myötätuuli Toscanaan” luo sellaista hilpeänkevyyttä vapauden tuntua, jonka lentokoneajan ihminen voi liittää ansaitsemattoman huolettomaan etelänlomamatkaan. Sanapari asettuu voimakkaaseen kontrastiin runon alkuosan ”Kiipeän häkkiin” -säkeen kanssa: runon puhuja on liikkeessä kohti vankeutta, leghornit puolestaan kohti vapautta.

Runossa häkkikanat ensin vapautetaan, mutta runon loppuosassa he pakenivat jo itse, omin siivin ja omin voimin. Lisäksi he kutsuvat mukaan vapauttajaansa. Hetkeä aiemmin vapautettavien osassa olevat kanat puhuvat häkkien ulkopuolelta vapauttajan osassa olleelle puhujalle, joka on nyt itse häkissä. Näin ”Avaan häkit” -runo queeriuuttaa vapauttajien ja vapautettavien välisen rajan (ks. Loadenthal 2012, 99). Se esittää, että leghornit eivät halua olla häkeissä (ks. Scholtmeijer 1993, 296). Tulkinnanvaraiseksi jäävistä syistä he haluavat Toscanaan. Näin runo kuvaa kanoja olennoiksi, joilla on omia haluja. Siten se kannustaa ajattelemaan kanoja omina kanallisina olentoinaan, ei inhimillisen teollisuuden tuotantovälineinä.

Kanallis-inhimillinen lajisuus

”Avaan häkit” -runossa puhuja antaa ymmärtää suhtautuvansa kanoihin tasavertaisena itseensä nähden käyttämällä heistä kunnioittavaa he-pronominia. Hän muodostuu runossa sekä inhimilliseksi että kanalliseksi hahmoksi. Puhujan inhimillisyyttä ja kanallisuutta rakentavat puhujan ja leghornien teot ja suhde leghornien ja puhujan välillä. Runon aloittava häkkien avaaminen on inhimillinen teko, sillä yleensä se, joka häkettä hallitsee, on ihminen. Kanallinen teko puhujalta taas on tylsistyneen ja ahdistuneen kanan tavoin nokkia varpaitaan, kun hän on kiivennyt häkkiin.

Puhujan kanallisuutta rakentaa myös se, että puhuja on runon leghornien ystävä, joka ymmärtää heidän haluaan vapautteen ja itsemääräämisoikeuden. Vain harvoilla ihmisillä ja muilla ei-kanallisilla eläimillä on johonkuhun häkkikanalassa elävään kanaan niin läheinen suhde, että heitä voi sanoa kanan ystäviksi. Kanan ystävä on useimmiten toinen kana. Ystävyys tuodaan esiin kahdessa runon kohdassa. Runon alussa puhuja sanoo avaavansa ”ystävieni siivet”. Lisäksi kanat, jo kerran ilmaan noustuaan, palaavat kutsumaan puhujaa mukaansa, ja puhuja ymmärtää heidän puhettaan. Kanat laskeutuvat pyytämään puhujaa liittymään osaksi parveaan, vaikka heillä on kiire: pitäisi lähteä ”nopeasti”. Myötätuuli Toscanaan on nyt.

Runo jättää avoimeksi kysymyksen, miksi lajirajat ylittävä inhimilliskannallinen puhuja kiipeää häkkiin. Sanomatta jää myös, lähtekö puhuja lopulta leghornien mukaan vai jääkö hän häkkiin. Onko hän leghorneja lunastamaan saapunut kristushahmo, sijaisuhri? Vai kiipeääkö hän häkkiin silkkaa uteliaisuuttaan, hetkeksi kokeilemaan verkon tuntua varpaiden alla? Runon lopun kananlento Toscanaan kuvaa vapautta hilpeästi, jopa riehakkaasti. Kuvan pohjavire vaihtuu iloisesta vakavaan sen mukaan, ajatteleeko sen taustalle tyhjat häkit vai yhteen häkeistä yksin jättäytyneen kanojen Kristuksen.

Runon puhujan oma lajisuus ei sovi lajinormeihin. Koska hän kuitenkin eittämättä on osittain inhimillinen, hänen kanoille antamansa apu ja inhimilliselle teollisuudelle tekemänsä haitta kyseenalaistaa inhimillisen yhteiskunnan perustan: sen, että ihmisten pitäisi aina asettaa ensimmäiselle sijalle lajitoverinsa (ks. Dell'Aversano 2010, 110). Tämä on spesistinen normi, jonka häiritseminen on puhujalta queer teko. Toiminnallaan puhuja osoittaa, ettei rakkaus tunne normatiivisia lajirajoja (Dell'Aversano 2010, 112)

Pääsiäistipujen helvetti

Kun te kuolette, te tulette takaisin. Te tulette tänne. Te ette mene helvettiin. Ette mihinkään selkeään paikkaan, jossa hammasrattaat rouskuttavat ystävänsä pettänyttä kuin hyvin sitkeää lihaa. Te tulette kanalaan. Teistä tulee tipuja ja te saatte väärät tibi-tabi – mitä ne nyt olivatkaan – sääret, joilla tepsuttelette tuomittuina haluamaan ruokaa, lisää, enemmän, loputtomiin. (L 97)

Seita Parkkolan ja Niina Revon nuortenromaanissa *Lupaus* 17-vuotias Vertti katselee ensimmäistä kertaa ympärilleen broilerikasvattamossa ja toteaa joutuneensa ”pääsiäistipujen helvettiin” (L 97). Vertti näkee, miten hallissa tuhannet suuret haurasjalkaiset kananpojat ovat tuomittuja haluamaan ruokaa ”lisää, enemmän, loputtomiin” ja tulemaan yhä suuremmiksi. Synkkyudessaan paikka Vertin mielestä peittoaa ihmisten selkeät, koomisiinakin näyttävät helvettikuvitelmat.

Näky pääsiäistipujen helvetistä on lohdu-ton kuvaus vankeudesta. Kanat on vangittu paitsi kanalan seinien sisään, myös omiin vääräsäärisiin, kivilloisiin ruumiisiinsa, jotka on synnytetty geneettisellä ”jalostamisella” ja vahingollisella ruokinnalla. Kun Vertti katsoo broilereita, hän näkee tuomittuja vankeja, jotka on pakotettu ainoaan tehtävänsä, lihassmassan

kasvattamiseen. Vertti ei näe kanoja, joilla voisi olla omia haluja ja päämääriä, vaan lihantuotannon uhreja, jotka elävät käytännöllisesti katsoen toivottomassa tilanteessa.

Teollistumisen myötä ihmisten ei-inhimillisiin eläimiin kohdistama väkivalta on lisääntynyt: uhrien määrä on kasvanut ja väkivalta ilmenee yhä moninaisemmilla ja äärimmäisemmällä tavoilla. Samalla ihmisten käsitykset ei-inhimillisistä eläimistä ovat muuttuneet, kirjallisuudentutkija Marian Scholtmeijer kirjoittaa. Scholtmeijerin mukaan kuluneiden kolmen vuosisadan aikana kuvat ja kuvaukset ihmisten uhreina kuolleista tai kuolevista ei-inhimillisistä eläimistä ovat jatkuvasti lisääntyneet. Lisäksi ne ovat tulleet yhä väkivaltaisemmiksi. Eläimiä on totuttu kuvaamaan siitä käsin, miten ihmiset ovat heitä vahingoittaneet: ihmisestä erillään eläviä eläimiä esimerkiksi metsästyksen ja ihmisen aiheuttaman sukupuuttoaal-lon uhreina, ja ihmisten kanssa eläviä eläimiä esimerkiksi eläinkokeiden ja teurastamisen uhreina, tai kuten *Lupauksessa*, jalostamisen ja vangitsemisen uhreina. (Scholtmeijer 1993, 10–11.)¹⁰

Vähitellen käsitys ei-inhimillisistä eläimistä ihmisten toiminnan uhreina on muodostunut hallitsevaksi eläinkäsitykseksi. Tämän seurauksena eläimen ja sen uhrin roolin erottaminen toisistaan on vaikeaa. Kun näemme ei-inhimillisen eläimen, näyttäytyy hän Scholtmeijerin mukaan todennäköisesti luontaisesti alistettuna, inhimillisen ylivallan uhrina. Eläimeen ei jää juuri mitään, mitä ihmiset eivät olisi rajoittaneet, typistäneet, haavoittaneet tai tuhonneet. Lisäksi ihmisten eläimille antama uhrin rooli näyttäytyy herkästi vaihtoehdottomana ja lopullisena. On helppo unohtaa, ettei sorto

¹⁰ Käytän uhri-sanaa Scholtmeijerin *victim*-sanaa vastaavana. Viitataan uhrilla toisaalta yleisesti väkivallan kohteeseen ja toisaalta johonkuhun, joka uhrataan jonkin asian vuoksi – tässä tapauksessa kanoihin, jotka uhrataan ihmisten elintarvikkeiden vuoksi. Uhri-san-an merkityksistä ks. *Suomen kielen perus-sanakirja S–Ö*, 414.

määritä eläimen itseyyttä. (Scholtmeijer 1993, 11.) Tämä näkyy *Lupauksen* tipuhelvettikuvauksessa, jossa broilerit näyttävät Vertille loputtomaan paisumiseen tuomittuina sorrettiina. Broilereihin kohdistuva väkivalta peittää Vertin katseelta heidän kanallisuutensa¹¹: sen, mitä muuta he ovat kuin ihmisten uhreja.

Lupa-romaanissa käydään kaksi kertaa broilerikasvattamossa, kummallakin kerralla samassa. Ensimmäinen käynti on lukion mediakurssilaisten tutustumisretki lihantuotannon arkeen ja toinen on Vertin, Maijun, Vertin ystävien Aavan, Ritarin ja Karimin sekä japanilaisten bisnesasiakkaiden yöllinen ”vapautusisku”.

Mediakurssilaisten retki alkaa parkkipaikalta, jonne heitä on saavuttu noustamaan eläinkuljetusautolla. Pienen, haisevan rekan kyljessä lukee ”Tässä kulkee tuoretta lihaa” (L 92). Opettaja luennoi kurssilaisilleen teuraskuljetusten aiheuttamista kärsimyksistä ja eläintuotannon ilmastovaikutuksista sekä kehottaa heitä nousemaan sisään rekan pimeään perävaunuun, jossa yleensä kuljetetaan niin sanottuja tuotantoeläimiä. Opiskelijat suostuvat epäröiden. Absurdilla matkallaan he takertuvat vaunun seinän nahkahihnoihin pysyäkseen pystyssä. Aava ja hänen ystävänsä Emmi voivat pahoin. Perillä broileritilalla mediakurssilaisia odottaa kumisaappaisiin ja Jussipaitaan pukeutunut nimettömäksi jäävä isäntä. Hänen tuotantolaitoksensa kasvattaa tuotantopolven broilereita, eli heitä, joiden lihoja myydään kaupoissa. Kanoja on tilalla ”muutama kymmenen tuhatta”. Isäntä vertaa lukumäärää maailman jättitiloihin: ”on sadantuhannen sian ja miljoonan broilerin yrityksiä”. (L 94)

11 Sanojen kanallisuus ja kanallinen pohjana on kirjallisuudentutkija Sofia Robergin sana *hönsighet*. Roberg käyttää sitä kuvaamaan, miten kanallisuus virtaa kirjoitukseen näkyen muun muassa rytmisissä ja isojen ja pienten kirjainten käytössä. (Roberg 2014, 46.) Käytän kanallisuutta ja kanallista inhimillisyyttä ja inhimillistä vastaavina sanoina.

Kummallakin *Lupauksen* broilerihallikäynnillä lukijalle kuvaillaan kasvattamoa ja siellä eläviä kanoja yksityiskohtaisesti. Osa kuvailusta on kerronnassa, osa dialogissa. Mediakurssin tilavierailulla kertoja aloittaa broilerihallin kuvailun antamalla kokonaiskuvan: ”Kanala oli suuri ikkunaton halli. Joka paikka oli täynnä kylki kyljessä nököttäviä lintuja.” (L 94) Aavan ja Vertin fokalisoimana kertoja kuvailee pahaa hajua ja hallin herättämää pelkoa, inhoa, järkytystä, ahdistusta ja pahoinvointia. Vertti fokalisoii kanalaa valaistusta: ”Jossain kaukana näkyi piha ja oikea aurinko. Sisällä oli keinovalot päällä. Keinoaurinko paahtoi kirkkaalta keinotaivaalta ja sai kanat elämään ikuista keskipäivää. Se kuulosti melkein tieteiskauhutarinalta.” (L 98) Ikkunattomuus ja keinovalo tarkoittavat erillisyyttä muusta maailmasta: kukaan ei näe kanoja hallin ulkopuolelta käsin, kanat eivät näe ketään, eikä heillä ole oikeita vuorokauden- tai vuodenaikojen.¹² Ikkunattomuus korostaa myös pakenemisen mahdollisuuksien epätodennäköisyyttä.

Maijun, Vertin ja kumppanien öisellä kanalaiskulla kertoja painottaa broilerihallin ahtautta ja edelleen paon mahdottomuutta: ”Määränpää oli kananhajuisessa salissa, jossa tuhannet eläimet syntyivät, nokkivat maata, jos ylettivät sinne kun toiset kanat olivat tiellä, ja kuolivatkin toisinaan. Jos eivät kuolleet siellä, kuolivat teurastamossa tai matkalla sinne.” (L 138–139) Kertoja toteaa, että hallin kanat kuolevat joka tapauksessa kurjissa olosuhteissa, ja ilmaisee siten, ettei heillä juuri ole toivoa. Ahtaus on sitä, että joku on koko ajan omien liikkeiden tiellä. Äärimmäisen ahtauden kuvaus jatkuu kappaleella ihmisten hitaasta etenemisestä kanojen joukossa:

He kahlasivat pidemmälle. He kahlasivat kanoissa. He yrittivät olla astumatta niiden päälle, mikä oli vaikeaa, sillä kanoja oli kaikkialla. Ei ollut tyhjää paikkaa, ei kiveä jolle hypätä, kun yrittää ylittää jalkojaan kastamatta tulvivaa jokea. Niitä oli niin paljon, että oli pakko astua

12 Nykyään Suomessa laki vaatii, että broilereilla on oltava vuorokaudessa vähintään kuusi tuntia pimeää aikaa (Finlex.fi).

virtaan ja seisoa siinä polviaan myöten. Kanoja oli rinnakkain ja päällekkäin. Niitä oli tiukassa kuin ihmisiä keskitysleirijunassa. (L 139)

Kertoja käyttää metaforaa tulvivasta joesta ja kanojen virrasta kuvatessaan ahtaudessa elävää kanajoukkoa. Kertoja käyttää myös kahdesti metaforaa merestä. Ensimmäisen kerran lukiolaisryhmän vierailun aikana kerrotaan: ”Aavan katse haravoi lintumerta.” (L 95) Öisellä broilerihalliretkellä yksi japanilaisista puolestaan kaatuu ja hautautuu ”kanamereen” (L 139–140). Kanat vertautuvat veteen: he liikkuvat yhtenäisenä massana, josta yksilöitä ei erota. Kun kasvattamossa elävät broilerit ovat lähellä niin sanottua teuraspainoan, he todella ovat hallissa niin ahtaasti, että he näyttävät melko yhtenäiseltä massalta.

Tällaisena massana kanoihin myös suhtaudutaan teollisessa tuotannossa, mikä näkyy esimerkiksi tavassa mitata ihmisten syömien broilerien määrää kilogrammoissa, ei yksilöissä (ks. esim. Mtk.fi; Suomibroileri.fi a). Kun ainutlaatuisien kanayksilöiden ruumiinosia myydään, niitä myydään yksilöimättömänä ”broilerinlihana” tai vain ”broilerina” siten, ettei broilerilla viitata yksilöön vaan broileriaineeseen. ”Broileria” ja ”broilerinlihaa” käytetään samanlaisena ainesanana kuin vettä. Vegaanifeministi Carol Adams viittaa tähän tavanomaiseen tapaan puhua ei-inhimillisten eläinten ruumiinosista, ”lihasta”, käsitteellä *false mass terms*, väärät ainesanat. Ainesanaa voidaan käyttää asioista, jotka eivät muutu sen mukaan, miten paljon niitä on. Esimerkiksi alkuaineet ja kemialliset yhdisteet ovat ainesanoja. Adams kirjoittaa, että objekteilta, joihin viitataan ainesanoilla, puuttuu kaikki yksilöllisyys, ainutlaatuisuus ja erityisyys. Vesi on vettä, oli sitä sitten ämpärillinen tai tynnyrillinen. Sen sijaan tynnyrillinen broilerinkoipia on eri asia kuin ämpärillinen broilerinkoipia, koska kyse on eri yksilöiden jaloista. (Adams 2015b, 27.)

Lupauksessa elävästä kana-aineesta kerrotaan kuitenkin esiin yksilöitä. Kuvailtuaan yhtenäistä kanajoukkoa virta- ja tulvaimetaforin kertoja tar-

kentaa katsettaan: ”Vertti tuijotti silmiin yhtä, jonka jalat olivat kierot kuin serpentiini.” (L 139.) Silmiin katsominen on kohtaaminen kahden yksilön välillä, ja se asettuu voimakkaaksi vastakohdaksi edeltävälle kuvaukselle kanavirrassa seisomisesta.

Broilerien kuvailussa kertoja painottaa sitä, että he liikkuvat kanoiksi vähän ja kömpelösti, sekä ahtauden että ruumiittensa heikkouden vuoksi. Kanala on täynnä ”kylki kyljessä nököttäviä lintuja” (L 94), jotka liikkeessaan ”tapsuttelevat” (L 97). Erään ”raskas ruumis huojauteli honteloiden jalkojen varassa” (L 98), toisen ”jalat olivat kierot kuin serpentiini” ja hän ”huojui paikoillaan muihin kanoihin nojailleen” (L 139). Broilerien raskaiden ruumiiden sairaalloisuus tuodaan esiin myös dialogissa, etenkin kanalan isännän puheessa. Isäntä muun muassa kertoo lukiolaisille broilerien tavanomaisista terveysongelmista: ”Tibiaalinen dyskondroplasia on sääriluun kasvuhäiriö, joka tekee linnuista rampoja ja kivuliaita. Lihasmassan lisääntyessä nopeasti sydän, keuhkot ja jalkojen luut jäävät heikoiksi.” (L 95)

Fyysisen sairaalloisuuden lisäksi dialogissa käsitellään kasvattamon broilerijoukon henkistä ja sosiaalista sairaalloisuutta. Kun mediakurssin retkellä yksi opiskelijoista huomaa kanan, joka nokkii toista, isäntä selittää, että se on normaalia ja johtuu siitä, että kanoille on jalostettu krooninen nälkä. Kanat ovat isännän mukaan ylensyöneitä, heikkoja ja sairaita ja silti edelleen nälkäisiä. ”Vihaiseksihan siinä tulee. Etkö itsekkin tulisi? Siksi linnut ovat aggressiivisia. Niiden on paha olla ja se purkautuu väkivaltaisesti.” (L 95) Jalostuksen lisäksi isäntä toteaa myös broilerien elinolosuhteiden rasittavan heitä: ”Kanaemot hoivaavat poikasiaan, lämmittävät niitä, opettavat syömään ja näyttävät reviirin rajat. Paitsi täällä.” (L 95)

Isäntä kertoo lukiolaisille, että kaikki hänen kanalansa broilerit ”ovat Ross-yhtiön kehittämää Ross 208 -hybridiä, jota tuodaan Skotlannista” (L 94). Ross-hybridit ovat suojattujen tuotemerkkien alaisia roturisteytyskanoja, joiden jalostuksessa on käytetty sekä rotu- että hybridiristeytystä. He

ovat 1980-luvun jälkipuoliskolta asti olleet Suomessa eniten käytettyjä broilereita, ja välillä jopa kaikki maan broilerit ovat olleet heitä. Ross 208 on ensimmäinen Suomeen tuotu Ross-hybridi, ja sitä käytettiin Suomessa 1980-luvun puolivälistä 2000-luvun alkupuolelle asti. Sen jälkeen Suomessa siirryttiin Ross-hybrideihin 308 ja 508. (Toivio 2009, 79.)

Broilerit painavat nykyään noin 1,7 kilogrammaa siinä vaiheessa, kun heidät noin 4–5 viikon ikäisinä tapetaan (Suomibroileri.fi a ja b; Eläintieto.fi). *Lupa* antaa heidän ruumiillisuudestaan pitkälti reaalityodellisuutta vastaavan kuvan: broilerit ovat suuria, ruumiinrakenteeltaan heikkoja kanoja, hyvin erilaisia kuin Nikkolan runon kevyet ja vahvat leghornit. Heikkous ja kivullosuus osaltaan aiheuttavat sen, että broilerit usein etenkin kasvatuksen loppuvaiheessa käyttäytyvät passiivisesti. *Lupa*uksen broilerihahmot kuvataan sekä kerronnassa että dialogissa enimmäkseen monenlaisen väkivallan kohteina: heidät kuvaillaan ”jalostuksella” ja lajilleen sopimattomalla elinympäristöllä sairastutetuiksi, kömpelösti ja vähän liikkuviksi olennoiksi. Silti osa heistä esitetään öisen vapautusiskun kerronnassa myös tekemässä aktiivista vastarintaa.

Hybridi-sanaan liitetään usein mielikuvia teollisen ajan keinotekoisuudesta, vaikka hybridin merkitys on laaja: hybridi tarkoittaa yksinkertaisesti risteytymää, esimerkiksi koiraa, joka on kahden erirotuisen koiran jälkeläinen, tai muulia, joka on kahden erilajisen hevoseläimen jälkeläinen. Ajatus tällaisista rotuhybrideistä edellyttää taustalleen sinänsä täysin ihmislähtöisen kuvitelman puhtaista roduista ja lajeista. Hybridi-sanain keinotekoisuuskaikua selittää se, että tuotannossa hybridijalostus on ihmisten keino tuottaa yksilöitä, joissa on erityisen voimakkaina ihmisten haluamia tuotannollisia ominaisuuksia. (Andersson, Eklund ja Sukki 1984, 21–24.) *Lupa*uksessa Ross-broilerien sairaalloisuus tiivistyy nimenomaan siihen, että he ovat hybridejä. Lukioryhmän opettaja menee jopa niin pitkälle, että puhuu hybridiydestä ja kanallisuudesta toisensa poissulkevin vaihtoehtoina:

»Nämä kanat ansaitsevat paremman elämän», opettaja suhisi luokalle, kun kanaisäntä oli hetkeksi kadonnut toiseen huoneeseen. »Tai oikeastaan näiden kanojen, tarkoitan nyt hybridien, ei olisi pitänyt koskaan edes syntyä.» (L 98)

Opettajan puheessa Ross-hybridi ei ole kana. Hän on sikäli oikeassa, että Ross-broilerit on kehitetty ajatellen kaikkea muuta kuin heidän kanallisuuttaan. He ovat merkkituotteita, joita markkinoiva Ross Breeders -yhtiö perustettiin Yhdysvalloissa vuonna 1978. Vuodesta 1999 asti Ross-brändi on kuulunut holding-yhtiö Aviagenille. (Aviagen.com.) Kanaoikeusaktivisti ja tutkija Karen Davisin mukaan broilerintuotannossa ihmiset pyrkivät luomaan kanat uudelleen niin, etteivät he enää ole mitään muuta kuin ruokaa. Kanat käsitetään passiivisiksi lihakimpaleiksi, joille voi tehdä mitä vain ja jotka voi muokata millaisiksi vain. Tämä ilmenee kanojen terveyden ja sosiaalisen elämän tuhoamisena ja korvaamisena ihmisen tuottamalla konstruktiolla lihaa tuottavasta ”broilerista”. Davisin mukaan keittiön pöydälle päätyvä broilerin turvonnut ja kumimainen ruumis heijastaa pikemminkin sitä mitä ihmiset ovat kuin sitä mitä kanat ovat. (Davis 2014, 176–177.)

Arvaamattomat kanat

Kun Vertti, Maiju, Aava, Ritari, Karim ja japanilaiset liikemiehet *Lupa*uksessa tekevät vapautusiskun broilerikasvattamoon, heidän tarkoituksensa on ottaa kasvattamosta mukaansa pieni joukko broilereita, etsiä heille uudet, hyvät kodit, ja jättää viesti kanalan isännälle. Vapauttajajoukolla on mukanaan säkkejä, joihin he keräävät broilereita.¹³ Broilerit eivät kuitenkaan jää vain passiivisiksi ja ennustettavasti käyttäytyviksi vapauttamisen

13 Säkkit ovat tarkoitukseen epäkäytännöllisiä, sillä kun säkin nostaa, broilerit säkissä joutuvat puristuksiin.

kohteiksi. Ensinnäkin he osoittavat, että heille on väliä sillä, miten vapauttajat heitä kohtelevat. He pyrkivät pakoon niitä ihmisiä, jotka käsittelevät heitä huolimattomasti:

Vertti poimi kanan ja heitti säkkiin. Asiakkaat seurasivat hänen esimerkkiään ja alkoivat tavoitella kanoja. Kanat hoipertelivat pakoon. Ne yrittivät lentää, mikä oli turhaa, sillä vaikka niillä oli siivet, ne olivat liian painavia.

Myös Maiju keräsi kanoja. Hän asetteli niitä säkkiin huolellisesti kuin tekisi kukka-asetelmaa. (L 139)

Maiju yrittää neuvoa muita kanojen hellävaraisessa ja varmassa käsittelyssä. Hän kieltää viskomasta kanoja säkkiin ja neuvoo pitämään heitä ”lujassa otteessa, varoen ja hellästi. Silloin ne eivät vastustele eivätkä satuta itseään.” (L 139) Maijun neuvot eivät kuitenkaan saa tilannetta pysymään rauhallisena:

Kuin vastaukseksi yksi kanoista nokkasi asiakasta käteen. Mies alkoi vuotaa verta. Hän sai toisen osuman kommandopipon läpi poskeen. Hetken iskuja sateli ja asiakas jähmettyi jonkinlaiseksi eläväksi patsaaksi. Sitten hän lyyhistyi lattialle ja kanat kulkivat hänen ylitseen. Ei näkynyt muuta kuin kohouma kanameressä kohdassa, jossa mies makasi. Meri oli nielaissut Vertin asiakkaan. (L 139–140)

Kertoja sanoo, että kana nokkasi yhtä japanilaisista ”kuin vastaukseksi” Maijun puheenvuoroon. Nokkaisu siis näyttää vastaukselta, mutta ei välttämättä ole sitä. Kanan ja sen seuraan nokkimaan liittyvien kanojen syy nokkaisuihin jää kerronnassa auki. Ehkä he puolustautuivat säikähtäneinä, kuten kertojan ”kuin vastaukseksi” tuntuu ehdottavan, tai ehkä he nokkivat uteliaisuuttaan, outoa vierasta kokeillen. Vaikka *Lupauksen* kertoja usein kuvailee ihmishenkilöhahmojen ajatuksia, kanojen sisäisestä elämästä hän ei kerro. Kanahahmot jäävät teoksessa ihmishahmoja arvoituksellisem-

miksi, mutta nokkimiskohtaus osoittaa, että he ovat itsenäisiä toimijoita, jotka kykenevät yllättämään teoksen ihmishahmoja. He hautaavat lattialle lyyhistyvän japanilaisen alleen samalla tavalla kuin kuolleet tai kuolevat broilerit saattavat hautautua muiden alle. Japanilaisesta asiakkaasta tulee vain ”kohouma kanameressä” (L 139–140). Outo kohtaus kyseenalaistaa käsityksen broilereista passiivisina väkivallan kohteina. *Lupauksen* broilerien käyttäytyminen ei sovi ihmistekoiseen broileriuden normiin. Sen sijaan he näyttävät yksilöinä, joilla on omat syynsä toimintaansa. Scholtmeijerin mukaan tällaiset hahmot voivat vaikuttaa myönteisesti ihmisten tapaan kohdella todellisia ei-inhimillisiä eläimiä. Hän kirjoittaa, että mitä epävarmempia olemme käsityksissämme eläimistä, sitä uhkarohkeammalta tuntuu sortaa heitä. Fiktio voi tuoda massana kohdeltujen eläinten yksilöllisyyden esiin. (Scholtmeijer 1993, 296–297.)

Kertoja kohtelee broilereita ja Vertin japanilaisia asiakkaita hyvin samalla tavalla. Hän viittaa asiakkaisiin usein samalla ne-pronominilla kuin kanoihin. Hän ei kerro japanilaisten ajatuksista sen enempää kuin broilerienkaan ajatuksista, vaan kertoo ainoastaan heidän teoistaan ja siitä, miten muut toimivat suhteessa heihin. Nokkimiskohtauksessa jää kertomatta, miksi asiakas reagoi nokituksi tulemiseen niin voimakkaasti ja toisaalta oudon passiivisesti: jähmettyi ja lyyhistyi sitten lattialle. Hän muistuttaa passiivisuudessaan niitä broilereita, joiden kertoja on kuvaillut nököttävän ja huojuvan paikoillaan. Vertti ratkaisee tilanteen vapauttamalla asiakkaansa kanojen alta: ”Hän kaivoi miehen jaloilleen, antoi kenttäpullosta vettä ja hakkasi rauhoittavasti selkään.” (L 140) Maijua Vertin toiminta ärsyttää, ja hän käskee Verttiä keskittymään ”ukon” sijaan ”eläimiin” (L 140).

Se, että broilerikanoista ja Vertin asiakkaista kerrotaan samalla tavalla, on linjassa sen kanssa, ketkä ovat ”vapautusiskun” palveltavia kohteita. Vertin syy lähteä kanalaan on ensisijaisesti japanilaisten asiakkaiden viihdyttäminen. Hän arvelee, että japanilaiset voisivat nauttia ”vapauttavan messiaan

roolista” ja ”työ- ja urasuuntautuneina” ihmisinä ”samastua broilereihin” (L 99). Kanat eivät siis Vertille ole niinkään vapautusiskun vapautettavia kohteita kuin samastumis- ja messiaselämyksen tarjoajia. Kun vapauttaja-joukko yöllä lähestyy broilerihallia pimeään, asiakkaita pelottavan metsän läpi, kertoja kertoo retken syistä Vertin fokalisoimana:

Kanat valvoivat tietysti aina. Niillä oli kaiken aikaa valot päällä, juuri siksi niitä nyt vapautettiin. Haluttiin, että pari niistä pääsisi elämänsä ensimmäisille unille, että kanat ja japanilaiset saisivat ensimmäisen kokemuksensa pimeästä. (L 137)

Tässä kanat ja japanilaiset ovat Vertille retken rinnakkaiset autettavat: molemmille halutaan tarjota kokemus pimeydestä. Vertin fokalisoima kerronta rinnastaa kaksi erilaista pimeyskokemusta: pimeyden, joka kuuluu Vertin japanilaisille räätälöimään messiaselämykseen, ja rauhallisiin uniin auttavan, levollisen pimeyden, jota Vertti haluaa olla mukana tarjoamassa muutamalle broilerille.

Näin ollen *Lupauksen* japanilaiset ovat kanalaiskussa sekä vapauttajien että palveltavien roolissa. Broilerit puolestaan ovat toisaalta vapautettavia ja toisaalta, omasta halustaan riippumatta, työntekijöitä japanilaisille tarjotussa elämyksessä. Vapautustilannetta mutkistaa sekin, että rahaa haluavan Vertin ja elämystä haluavien japanilaisten lisäksi kaikilla muillakin vapautusiskuun osallistuvilla ihmisillä on oma syynsä toimintaansa, eikä se kellään heistä ole vain halu auttaa kanoja. Vertin ystävä Aava on retkellä mukana, koska ”kanat ovat katu-uskottavia” (L 134) ja kanalaiskuun osallistuminen voisi paljastuessaan auttaa Aavaa matkalla takaisin tunnetuksi näyttelijäksi. Entisen lapsitähti Aavan imago on kuulemma liian tylsä, joten hän tarvitsee siihen särmää. Sitä hän arvelee saavansa erikoisella valinnallaan puolustaa ”jotakin niin epäseksikästä kuin kanoja” (L 134). Karimin, Ritarin ja japanilaisten omia syitä olla mukana ei kerronnassa tuoda selvästi esiin, mutta Karimia Vertti on pyytänyt mukaan, koska tämä on hänen läheisin

ystävänsä, valokuvaamista harrastava Ritari on broilerihallissa innoissaan valaistusolosuhteista, ja japanilaiset Vertti on pyrkinyt vakuuttamaan siitä, että ”oli mielenkiintoista tunkeutua kanatilalle pelastamaan eläimiä” (L 137). Vain Maiju on mukana broilerien takia, eivätkä he hänellekään ole ainoa syy: Maiju haluaa myös kostaa broilerikasvattamon pitäjälle, jonka vuoksi hänen siskonsa on vankilassa.

Ihmishahmoilla on omat, kanojen vapautumisesta melko riippumattomat motiivinsa olla yöllä broilerikasvattamossa. Osa heistä ei ole kiinnostunut erityisemmin vapauttamaan ketään. Henkilöhahmot ja kertoja rinnastavat broilerit ja Vertin japanilaisasiakkaat. Näillä keinoin *Lupaus* sekoittaa vapauttamisen normatiivisen toimijuusasetelman, jossa kertomukseen muodostuisi selvästi vapauttaja-subjekti ja vapautettava-objekti, aktiivinen ihminen joka vapauttaa passiivisen kanan. Teoksessa queeriutetaan vapauttajan ja vapautettavan välinen raja. (Ks. Loadenthal 2012, 99.)

Ihmisnormatiivisuus

Aava horjahti. Höyheniä pelmahti ilmaan. Ne leijailivat kuin omenankukat. Niitä oli paljon. Ne olivat keveitä. Kuin kokonainen kukkiva omenapuutarha olisi noussut ilmaan ja laskeutuisi nyt verkkaaisesti maahan. Kaunista. Ja hiljaista. Hiljaista? Aava nosti kädet korvilleen, joista alkoi kuulua epävireistä sirinää, ja laskeutui katseensa. Omenankukat leijailivat suoraan helvettiin. (L 141)

Lupaus-romaanissa yöllinen vapauttamisretki päättyy yllättävään katastrofiin. Broilerikasvattamon isäntä räjäyttää hallissa pommin. Hänen tarkoituksenaan on tehdä vakuutuspetos: syyttää aktivisteja pommin asentamisesta, saada heille mahdollisimman kovat tuomiot ja saada itse vakuutusrahat.

Räjähdyksessä raskaat ja liki lentokyvottomat broilerit lentävät. ”Kanat vyöryivät toistensa päälle, ne olivat kuoleva höyhenpatja, siivekäs hyöky. Koipia, helttoja, kotkottavia päitä. Sirinä oli väistynyt ja tilalla oli kanojen kirkuna.” (L 141) Siten kohtaaminen muodostuu eräänlaiseksi kanalennon uudelleenkirjoitukseksi, groteskiksi vitsiksi broilerien sairaalloisuudesta: *Milloin broileritkin lentävät? Kun maatilalla räjähtää.* Satakymmenen broileria kuolee ja moni loukkaantuu, mutta kun Vertti myöhemmin tuntee syyllisyyttä, hän toteaa, että kanat olisivat kuolleet joka tapauksessa pian väkivaltaisen kuoleman. Eloönjääneiden broilerien elämä puolestaan oli kärsimyksentäyteistä jo ennen räjähdystä. Osan henkiin jääneistä kanoista ihmiset palauttavat takaisin halliin, osan Maiju vie tilan aidan toiselle puolelle. Maiju onnistuu ottamaan tilalta mukaan neljä kanaa, joille myöhemmin etsitään kotia.

Omituisen vapautusretken päättävä omituinen räjähdys toimii myös kuvana broilerien pelastamisen tietystä mahdottomuudesta. Broilerit ovat niin ”jalostettuja”, että jopa täydellisissä kananelämän olosuhteissa heidät tunnistaisi helposti perimältään terveemmistä kanoista: ruokavaliosta riippumatta broilerin lihakset kasvavat haitallisen suuriksi ja luusto jää heikoksi, mikä tekee vaikeaksi toteuttaa useita lajityypillisiä haluja, kuten korkealla nukkumista, runsasta kuopsuttamista ja hietakylpemistä. Broilerit ovat väistämättä lyhytikäisiä verrattuna moniin muihin kanoihin. (Davis 2009, 100–105.) Kasvattamosta vapaaksi pääsevä broileriryksilö voi olla matkalla kohti parempaa tulevaisuutta, mutta ”jalostus” on tehnyt mahdottomaksi ajatella häntä minkäänlaiseen ihanteelliseen kanalliseen vapauteen. Paras mahdollinen tulevaisuus broilereille on tulevaisuus ilman broilereita. Siinä mielessä hybridijalostetut broilerit putoavat pelastuksen ja paremman tulevaisuuden logiikan ulkopuolelle.

Lupauksessa broilerihallin räjähdys kohtaa sekä kanoja että ihmisiä. Räjähdysten hetkellä kanat ja ihmiset ovat melkein yhtä, kaikki saman mur-

hayrityksen kohteena. Lajirajalla ei ole merkitystä. Sillä ei ole merkitystä, kuka yleensä elää äärimmäisen normitettua broilerinelämää ja kuka on ihminen. Vertti kokee hetken ajan voimakasta yhteyttä joukkoon kanoja – hän on kana:

Vertti oli lentänyt ovesta pihalle – vai lennähtänyt; lennähtänyt silputuin siivin ja ilman päätä, pyrstö ja helтта tulessa. Kun hän havahtui, hän seisoi horjuvin jaloin tuulessa, joka kuljetti höyheniä. Niitä lensi vaakatasossa, takertui hiuksiin, tunkeutui sieraimiin. Ne saivat aivastelemaan. (L 141)

Vertti on joutunut osaksi kollektiivista kananlentoa ”silputuin siivin ja ilman päätä, pyrstö ja helтта tulessa”. Hänet on tahtomattaan heitetty queeriin, lajirajat rikkovaan tilanteeseen. Vain tuokiota myöhemmin hän kuitenkin havahtuu ja eriytyy omaan inhimillisyyteensä. Nyt kanojen höyhenet takertuvat ja tunkeutuvat Verttiin. Nyt ne tulevat hänen rajojensa ulkopuolelta.

Lupauksen räjähdys huipentaa pitkin romaania toistuvat rinnastukset broilerien ja ihmisten välillä. Selvimmin broilerit rinnastetaan Vertin japanilaisiin asiakkaisiin. Broileritilan isäntä rinnastaa kuitenkin myös koko tilallaan vierailevan lukiolaisryhmän broilereihinsa kehottamalla opiskelijoita samastumaan kanoihin, jotta nämä ymmärtäisivät paremmin heidän välistään väkivaltaista käyttäytymistä:

»Nuoret, nuoret...» isännän kädet olivat yhä levällään. »Se mitä näette, on normaalia. Kuvittele itse. Sinulle on jalostettu krooninen nälkä. Syöt ja kasvat koko ajan, olet vasta kaksi kuukautta mutta jo aikuisen mittoissa. Jossakin vaiheessa sinun halutaan saavan lapsia. Mutta olet ylensyönyt, heikko ja sairas. Ruoka-annostasi vähennetään. Nyt sinun on koko ajan nälkä. Vihaiseksihan siinä tulee. Etkö itsekin tulisi? (L 95)

Puheessaan isäntä sekoittaa merkillisellä tavalla sitä, mitä broilereilta ja ihmisnuorilta odotetaan. Hänen tilansa broilerit ovat tuotantopolven lintuja, joiden lihat päätyvät kaappoihin, eikä heidän haluta ”saavan lapsia”. Odotus lasten hankkimisesta koskee pikemminkin tilalla vierailevia opiskelijoita. Isännän puhe muodostuu omituiseksi, lajirajat sotkevaksi esitykseksi normatiivisista odotuksista.

Kun isäntä taas haluaa havainnollistaa lukiolaisille broilerin kivulloista kävelyä, hän ”jäljitteli kanan kävelyä, ontui toista jalkaansa ja lysähti” (L 98). Isäntä siis pystyy itse jossain määrin asettumaan broilerin asemaan. Tämä empatia ei kuitenkaan johda käytännön toimintaan, mikä johtaa tulkintaan, ettei isäntä pidä broilerin kärsimystä ongelmana. Toisaalta hän perustelee broilerin ankeaa elinympäristöä kärsimyksen ehkäisemisellä. Koska broilerit ovat niin kömpelöitä, he eivät isännän mukaan tarvitse ”korsia” (L 98–99), joilla *Lupauksessa* viitataan orsiin.¹⁴ Pisimmällekin jalostetuissa kesykanoissa on tallella kanan lajityypillinen tarve nousta nukkumaan ylös puiden oksistoa muistuttavaan paikkaan. Isännän mukaan orsien kanssa kuitenkin kävisi niin, että broilerit

[t]ippuvat vain ja telovat jalkansa ja ovat sitten muiden tiellä, näliintyivät ja kuolevat. Niiden parasta minä tässä ajattelen. – – Minä sanon vain, että eihän me pistetä vammaisiakaan kiipeilemään puissa. (L 98–99)

Isäntä tulee puheessaan ilmaisseeksi, että jos broilereilla olisi orsia, he yrkisivät nousemaan niille. Isäntä ei siis kiellä heidän haluaan nukkua

¹⁴ Se, että isäntä puhuu orsista korsina, saattaa olla keino alleviivata isännän tietämättömyyttä kanoista. Väärän sanan käyttö on kuitenkin erikoisessa ristiriidassa sen kanssa, että isäntä kykenee ongelmitta ja oikein käsittein kertomaan esimerkiksi broilereita vaivaavasta tibiaalisesta dyskondroplasiasta. Siksi lukija saattaa tulkita isännän puheessa kaksi kertaa kuultavan ortta tarkoittavan korren myös tekijöiden virheeksi.

oksan kaltaisella alustalla. Isännän mukaan broilereille parasta on kuitenkin loukkaantumisten välttämiseksi pysyä pehkulla. Näin hän tulee sanoneeksi, etteivät broilerit tiedä omaa parastaan. Sitten hän rinnastaa heidät ”vammaisiin”, ilmeisesti ihmisiin, jotka ovat isännälle broilerin kaltaisia olentoja, joiden puolesta joku muu tekee päätökset: ”eihän *me pistetä* vammaisiakaan kiipeilemään puissa”.

Dell’Aversano havainnollistaa ei-inhimillisiin eläimiin kohdistettua normalisoitua sortoa ihmismatiivisuuden (*humanmativity*) käsitteellä.¹⁵ Ihmismatiivisuus toimii Dell’Aversanon mukaan samalla tavalla kuin heteronormatiivisuus. Heteronormatiivisuus väittää, että kuka tahansa ”vastakkaiseen sukupuoleen” kuuluva henkilö on sopivampi seksikumppani kuin kuka tahansa samaan sukupuoleen kuuluva. Ihmismatiivisuus puolestaan väittää, että kaikilla ihmislajin edustajilla on enemmän yhteistä keskenään kuin kellään heistä voi olla minkään muun lajin kenenkään edustajan kanssa. (Dell’Aversano 2010, 76; ks. myös Griffen 2012, 120–121 spesimin ja heteronormatiivisuuden suhteesta.) Ihmismatiivisuudesta seuraa ihmisille eettisiä ja poliittisia velvollisuuksia, kuten velvollisuus tuntea aina enemmän myötätuntoa ketä tahansa ihmistä kuin jotakuta eri lajin edustajaa kohtaan (Dell’Aversano 2010, 80; ks. myös Jenkins ja Stănescu 2014, 74).

Sekä *Lupaus* että ”Avaan häkit” toimivat vastoin ihmismatiivisuuden logiikkaa. *Lupaus* tekee niin paljon rinnastuksia erilaisten ihmisten ja erilaisten broilerin välillä, että on mahdotonta enää sanoa, kenellä on eniten yhteistä kenenkin kanssa. ”Avaan häkit” -runon puhuja puolestaan ei mahdu mihinkään lajinormiin, vaikka onkin jossain määrin inhimillinen. Osittain

¹⁵ Dell’Aversanon ihmismatiivisuuden lähikäsite on kirjallisuuden- ja elokuvantutkija Alice Kuzniarin (2008, 213 alaviite 4) käyttämä sana antronormatiivisuus (*antronormativity*).

inhimillisenä toimijana hänen ei myöskään tulisi puolustaa kanoja ihmisiä vastaan. Molemmat kohdetekstini kuvaavat ihmismormatiivisuutta ja siihen sisältyvää spesismiä häiritsevää ja vastustavaa, siis queeriksi määrittyvää toimintaa (ks. Dell'Aversano 2010, 74–76; Grubbs 2012, 4; Grubbs ja Loadenthal 2014, 193).

Lopuksi

Kriittisessä eläintutkimuksessa on viime vuosina hyödynnetty queer-teoriaa tutkittaessa todellisten ei-inhimillisten eläinten vapautumisia eläintuotannosta. Tässä artikkelissa olen kokeillut soveltaa samaa kahden kaunokirjallisen tekstin vapautuvien kanahahmojen tutkimisessa. Seitä Parkkolan ja Niina Revon *Lupaus*-romaanissa vapautuu Ross-hybridityypin broilereita, ja Matti Nikkolan runossa ”Avaan häkit” leghorn-rotuisia munijakanoja. Molemmat tekstit toki jättävät kanoista kiinnostuneen lukijan yhä kaipaamaan kiehtovampia, moniulotteisimpia ja helpommin lähestyttäviä kanahahmoja, mutta silti kummassakin tekstissä tuotantoyksiköiksi pakotettujen kanojen kanallisuus ja pyristelevä vastarinta tulevat esiin.

Olen pyrkinyt luennoissani keskittymään kanahahmojen toimijuuksiin. Keskeinen havainto kummastakin tekstistä on ollut, etteivät vapautettavat kanahahmot asetu passiivisiksi vapautettaviksi, vaan yllättävät vapauttajaan ja ryhtyvät itse vapauttajiksi. Vastaavasti teksteistä puuttuvat myös selvärajaiset vapauttajahahmot. Siten kohdetekstini queeriuttavat rajan vapauttajan ja vapautettavan ja aktiivisen ja passiivisen väliltä. Ihmisten lisäksi myös kanat ovat niissä vastarinnan tekijöitä. Nurin menevät myös lajirajat: ”Avaan häkit” -runossa on lajinormeihin sopimaton queerpuhuja, ja *Lupauksessa* broilereita ja ihmisiä rinnastetaan lukuisin eri tavoin niin kauan, että osa ihmishahmoista muistuttaa enemmän osaa broilerihahmoista kuin muita ihmishahmoja.

”Avaan häkit” ja *Lupaus* auttavat ajattelemaan broileri- ja häkkikanoja olentoina, jotka ylipäänsä voivat tulla vapautetuiksi tehotuotannon sorrosta – sekä joukkona mahdollisen tuotannon lopettamisen ja ”broilerien” ja ”häkkikanojen” olemassaolon lopettamisen myötä, että yksilöinä, jotka voivat vapautua tiloilta. Konkreettisesti kanayksilöiden kannalta luettuna ”Avaan häkit” ilmaisee häkissä eläneiden kanojen mahdollisuuden vahvistua, liikkua ja nauttia ulkoilmasta häkistä vapautumisen jälkeen. *Lupaus* puolestaan muistuttaa, että vaikka kasvattamosta vapautettava broileri ei vapaudu ”jalostetusta” ruumiistaan, hänelläkin voi kasvattamon ulkopuolella olla mahdollisuuksia viettää siinä määrin hyvää elämää, että hänet kannattaa viedä sieltä ulos.

Lähteet

- LU = Nikkola, Matti. 1991: *Lehmän uni*. Helsinki: Tammi.
- L= Parkkola, Seitä ja Niina Repo. 2007. *Lupaus*. Helsinki: WSOY.
- Aaltola, Elisa. 2004. *Eläinten moraalinen arvo*. Tampere: Vastapaino.
- Aaltola, Elisa. 2013. ”Johdanto: Ihminen, eläin vai molemmat?”. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*, toimittanut Elisa Aaltola, 9–27. Helsinki: Gaudeamus.
- Aaltola, Elisa. 2015. ”Tappava rakkaus: itsepetos, empatia ja tarkkaavaisuus”. Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*, toimittaneet Elisa Aaltola ja Sami Keto, 285–310. Helsinki: Into.
- Adams, Carol J. 2015a/1990. *The Sexual Politics of Meat. A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. New York: Bloomsbury.
- Adams, Carol J. 2015b/1995. *Neither Man nor Beast. Feminism and the Defence of Animals*. New York: Lantern Books.
- Adams, Carol J. 2007/2006. ”The War on Compassion”. Teoksessa *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics*, toimittaneet Josephine Donovan ja Carol J. Adams, 21–36. New York: Columbia University Press.

- Andersson, Per, Krister Eklund ja Mai-Leen Sukki. 1984. *Siipikarjatalous*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Aviagen.com: <http://en.aviagen.com/history/> [Haettu 5.2.2017.]
- Colling, Sarat, Sean Parson ja Alessandro Arrigoni. 2014. "Until All Are Free: Total Liberation through Revolutionary Decolonization, Groundless Solidarity, and a Relationship Framework". Teoksessa *Defining Critical Animal Studies*, toimittaneet Anthony J. Nocella II, John Sorenson, Kim Socha ja Atsuko Matsuoka, 51–73. New York: Peter Lang.
- Davis, Karen. 2009/1996. *Prisoned Chickens, Poisoned Eggs. An Inside Look at the Modern Poultry Industry. Revised Edition*. Summertown: Book Publishing Company.
- Davis, Karen. 2014. "Anthropomorphic Visions of Chickens Bred for Human Consumption". Teoksessa *Critical Animal Studies. Thinking the Unthinkable*, toimittanut John Sorenson, 169–185. Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Dell'Aversano, Carmen. 2010. "The Love Whose Name Cannot be Spoken: Queering the Human-Animal Bond". *Journal for Critical Animal Studies* 8(1–2): 73–125.
- Derrida, Jacques. 2008/1997. *The Animal That Therefore I Am*. Toimittanut Marie-Louise Mallet, englanniksi kääntänyt David Wills. New York: Forham University Press.
- Donovan, Josephine. 2007. "Caring to Dialogue: Feminism and the Treatment of Animals". Teoksessa *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics*, toimittaneet Josephine Donovan ja Carol J. Adams, 360–369. New York: Columbia University Press.
- Donovan, Josephine. 2013/1990. "Eläinten oikeudet ja feministinen teoria". Suomentanut Johanna Koskinen. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*, toimittanut Elisa Aaltola, 182–205. Helsinki: Gaudeamus.
- Eklund, Krister. 1971. *Kanala ja sen sisustaminen*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Eläintieto.fi. <http://www.elaintieto.fi/kana-ja-broileri-tuotantoelaimina/> [Haettu 15.2.2017.]
- Finlex.fi. "Valtioneuvoston asetus broilereiden suojelusta". <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110375#Pidp923392> [Annettu 28.4.2011, haettu 15.2.2017.]
- Griffen, Nathan Stephens. 2012. "A Queer Approach to Speciesism". *Journal for Critical Animal Studies* 10(3), 119–127.
- Grubbs, Jennifer. 2012. "Queering the Que(e)ry of Speciesism". *Journal for Critical Animal Studies* 10(3): 4–6.
- Grubbs, Jennifer ja Loadenthal, Michael. 2014. "From the Classroom to the Slaughterhouse: Animal Liberation by Any Means Necessary". Teoksessa *Defining Critical Animal Studies*, toimittaneet Anthony J. Nocella II, John Sorenson, Kim Socha ja Atsuko Matsuoka, 179–201. New York: Peter Lang.
- Halberstam, Judith. 2011. *The Queer Art of Failure*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822394358>
- Hekanaho, Pia Livia. 2010. "Queer-teorian kummia vaihteita". Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*, toimittaneet Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen, 144–155. Tampere: Vastapaino.
- Jenkins, Stephanie ja Vasile Stănescu. 2014. "One Struggle". Teoksessa *Defining Critical Animal Studies*, toimittaneet Anthony J. Nocella II, John Sorenson, Kim Socha ja Atsuko Matsuoka, 74–85. New York: Peter Lang.
- Järvi, Matti. 1929. *Kanojen hoito*. Porvoo: WSOY.
- Kallela, Otto. 1946. *Kananhoidon opas*. Helsinki: Pellervo-Seura.
- Kekki, Lasse. 2003. *From Gay to Queer. Gay Male Identity in Selected Fiction by David Leavitt and in Tony Kushner's Play Angels in America I–II*. Bern: Peter Lang.
- Kuzniar, Alice. 2008. "'I Married My Dog': On Queer Canine Literature". Teoksessa *Queering the Non/Human*, toimittaneet Noreen Giffney ja Myra J. Hird, 205–226. Hampshire: Ashgate.
- Leppänen-Porttila, Merja-Liisa. 1999. *Kanat. Suomen rodut*. Sine loco: tekijä.
- Linkola, Pentti. 2004. *Voisiko elämä voittaa – ja millä ehdoilla*. Helsinki: Tammi.
- Loadenthal, Michael. 2012. "Operation Splash Back!: Queering Animal Liberation Through the Contributions of Neo-Insurrectionist Queers". *Journal for Critical Animal Studies* 10(3): 81–109.
- Lummaa, Karoliina. 2010. *Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Lummaa, Karoliina. 2013. "Runous, ei-inhimillinen ja edustamisen politiikka". Teoksessa *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toimittaneet Ilona Hongisto ja Kaisa Kurikka, 79–109. Turku: Eetos.
- Mtk.fi. https://www.mtk.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedotteet_2014/helmikuu/fi_FI/broilerin_kulutus_kasvaa/ [Päivitetty 18.2.2014, haettu 15.2.2017.]
- Nilbert, David. 2014. "Foreword". Teoksessa *Defining Critical Animal Studies*, toimittaneet Anthony J. Nocella II, John Sorenson, Kim Socha ja Atsuko Matsuoka, ix–xi. New York: Peter Lang.

- Purvis, Jennifer. 2012. "Queer". Teoksessa *Rethinking Women's and Gender Studies*, toimittaneet Catherine M. Orr, Ann Braithwaite ja Diane Lichtenstein, 189–205. New York: Routledge.
- Raipola, Juha. 2015. *Ihmisen rajoilla. Epävarma tulevaisuus ja ei-inhimilliset toimijuudet Leena Krohnin Pereat munduksessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Ramirez, Miriam Soledad ja Kaarina Valoaalto. 1993. *Gallina Libre! Vapaa kana*. Sine loco: tekijät.
- Regan, Tom. 2013/1985. "Eläinoikeuksien puolustus". Suomentanut Johanna Koskinen. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*, toimittanut Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.
- Richardson, Diane. 2006. "Bordering Theory". Teoksessa *Intersections between Feminist and Queer Theory*, toimittaneet Diane Richardson, Janice McLaughlin ja Mark Casey, 19–37. Palgrave.
- Roberg, Sofia. 2014. "Ingen förstår varandra. Om poetiska framställningar av djur i Aase Bergs *Liknöjd fauna*". Magisteruppsats, Lunds universitetet.
- Rossi, Leena-Maija. 2010. "Esityksiä, edustamista ja eroja: Representaatio on politiikkaa". Teoksessa *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*, toimittaneet Tarja Knuutila ja Aki Petteri Lehtinen, 261–275. Helsinki: Gaudeamus.
- Scholtmeijer, Marian. 1993. *Animal Victims in Modern Fiction. From Sanctity to Sacrifice*. Toronto: University of Toronto Press.
- Scholtmeijer, Marian. 1995. "The Power of Otherness. Animals in Women's Fiction". Teoksessa *Animals & Women. Feminist Theoretical Explorations*, toimittaneet Carol J. Adams ja Josephine Donovan, 231–262. Durham: Duke University Press.
- Singer, Peter. 1991/1975. *Oikeutta eläimille*. Suomentanut ja Suomea koskevin tiedoin täydentänyt Helena Tengvall. Porvoo: WSOY.
- Suomen kielen perussanakirja S–Ö*. 2014. Toimittaneet Risto Haarala, Marja Lehtinen, Eija-Riitta Grönros, Taru Kolehmainen, Irma Nissinen, Riitta Eronen ja Minna Suorsa. Helsinki: Edita.
- Suomibroileri.fi a. <http://suomibroileri.fi/fi/mika> [Haettu 15.2.2017.]
- Suomibroileri.fi b. <http://suomibroileri.fi/fi/miten> [Haettu 15.2.2017.]
- Säntti, Joonas. 2011. "Yksinäisiä susia ja päättömiä kanoja. Tapani Baggen *Suden hetki* ja eläinaktivismiin uudet keinot". Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*, toimittaneet Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Päivi Heikkilä-Halttunen, 249–261. Helsinki: SKS.
- Teittinen, Jouni. 2014. "Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri". Teoksessa *Posthumanismi*, toimittaneet Karoliina Lummaa ja Lea Rojola, 155–178. Turku: Eetos.
- Tieteen termipankki. 2017. Filosofia: spesismi. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:spesismi> [Haettu 31.5.2017.]
- Toivanen, Ensio. 1955. *Opin pienkarjanhoitajaksi*. Helsinki: Pellervo-Seura.
- Toivanen, Ensio. 1963. "Siipikarja". Teoksessa *Maanviljelijän tietokirja 2*, toimittanut Paavo Kajanoja, 523–608. Porvoo: WSOY.
- Toivio, Hilja. 2009. *Suomen broilerintuotannon historia 1959–2009*. Sine loco: Suomen Broileriyhdistys ry:n Suomalainen broilerituotanto 1959–2009 -hanke.
- Vance, Linda. 1995. "Beyond Just-So Stories. Narrative, Animals, and Ethics". Teoksessa *Animals & Women. Feminist Theoretical Explorations*, toimittaneet Carol J. Adams ja Josephine Donovan, 163–191. Durham: Duke University Press.
- Vilkka, Leena. 2009. "Eläinten oikeudet". Teoksessa *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*, toimittaneet Pauliina Kainulainen ja Yrjö Sepänmaa, 21–36. Helsinki: Gaudeamus.